

УДК 902 (477) + 902 (438)

Є. Л. Фещенко, К. В. Мінакова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**II МІЖНАРОДНА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА
АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕДИЦІЯ (7–13 ЛИПНЯ 2014 р.):
ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ**

Розглянуто досвід організації та проведення II Міжнародної українсько-польської археологічної експедиції у 2014 р. на території воєводства Нижня Сілезія (Республіка Польща). Основними напрямками діяльності стало ознайомлення з досвідом польських фахівців у проведенні археологічних досліджень, вивчення системи підготовки археологів у Вроцлавському університеті та практики музефікації археологічних об'єктів Польщі.

Ключові слова: українсько-польська експедиція, археологічні дослідження у Польщі, підготовка фахівців археологів у Вроцлавському університеті, організація музейної справи.

Е. Л. Фещенко, К. В. Минакова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**II MEЖДУНАРОДНАЯ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКАЯ
АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ (7–13 ИЮЛЯ 2014 г.):
ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ**

Рассмотрен опыт организации и проведения II Международной украинско-польской археологической экспедиции в 2014 г. на территории воєводства Нижня Сілезія (Республика Польша). Основными направлениями деятельности стало ознакомление с опытом польских специалистов в проведении археологических исследований, изучение системы подготовки археологов во Вроцлавском университете, ознакомление с практикой музефикации археологических объектов Польши.

Ключевые слова: украинско-польская экспедиция, археологические исследования в Польше, подготовка специалистов археологов во Вроцлавском университете, организация музейного дела.

E. L. Feschenko, K. V. Minakova

Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University

**II INTERNATIONAL UKRAINSKO-POL'SKA
ARCHAEOLOGICAL EXPEDITION (ON JULY, 7–13, 2014):
EXPERIENCE OF ORGANIZATION AND LEADTHROUGH**

The article deals with the experience of organization and providing of the II International Ukrainian - Polish archaeological expedition, which was

held on the territory of Lower Silesia (Poland) in July 2014. Archaeological excavations took place in the no-long existing fortress Gromnik (Rummelsberg). Work on the site included an overview of the object, review of the plan of excavation, familiarization with the history of research and findings which were made during previous seasons.

Activities of the Second Ukrainian-Polish expedition focused on the following areas: joint archaeological research, exchange of experiences and methods of excavation, recording and preservation of the artifacts; study of the system of preparation of archaeologists in the Wrocław University (courses, conditions for independent of training, research and development of students), acquaintance with the practice of reconstruction of archaeological objects in Poland.

Key words: Ukrainian - Polish expedition, archaeological research in Poland, preparation of archaeologists in the Wrocław university, organization of museums.

За період свого розвитку археологія, як самостійна галузь наукового пізнання, пройшла тривалий шлях становлення від вивчення окремих категорій артефактів (етап антикваріїв) до соціально-економічних реконструкцій. Істотно еволюціонувало саме розуміння предмета і об'єкта археології як наукової дисципліни, змінювалися парадигми, розширювалася сфера досліджень. На сучасному етапі логіка історичного пізнання висуває нові напрями і завдання. Разом із комплексним дослідженням пам'яток, актуалізуються завдання збереження і музеєфікації культурної спадщини, її популяризації. Усвідомлення поставлених цілей і завдань обумовлює необхідність апробації нових методологічних підходів і методик. Безумовно, вітчизняна археологія має достатній творчий потенціал для реалізації нових пізнавальних завдань. Це засвідчують праці таких авторів, як С. Н. Братченко, В. Ф. Генінг, М. Й. Рутинський [1–3]. Одночасно, використання досвіду зарубіжних колег дозволяє підвищити ефективність, розширити сферу творчого пошуку.

Одним із шляхів до широкої міжнародної співпраці є організація спільних наукових археологічних експедицій. Успішним прикладом реалізації таких проєктів може служити I і II Міжнародні українсько-польські археологічні експедиції, створені на основі договорів про співпрацю між Дніпропетровською областю (Україна) і воєводством Нижня Сілезія (Польща) та Дніпропетровським національним університетом імені Олеся Гончара і Вроцлавським університетом.

Перша Міжнародна українсько-польська експедиція відбулася з 1 по 14 липня 2013 р. Основним об'єктом вивчення були земляні фортифікаційні споруди пам'ятки Пізнього Середньовіччя України – фортеці Старий Кодак, розташованої на території Дніпропетровської області. Упродовж експедиції її учасники обмінювалися досвідом роботи на середньовічних пам'ятках, порівнювали отримані матеріали

та аналогічні знахідки, які походять з території Польщі. Студенти-першокурсники набували практичних навичок для закріплення знань, отриманих під час лекцій. Співпраця українських та польських колег відкрила шлях до обміну науковою інформацією.

Друга українсько-польська експедиція проходила з 7 по 13 липня 2014 р. на території воєводства Нижня Сілезія (Республіка Польща). Українська частина міжнародної експедиції складалася з 10 осіб: доцента, двох аспірантів, двох магістрів, п'яти студентів бакалаврата (к.і.н., доц. Є. Л. Фещенко, асп. К. В. Мінакова, асп. О. В. Ромашко, студ.: М. Ю. Буланій, П. С. Губрієнко, Ю. Д. Михайленко, К. О. Саворенко, О. Я. Сміянова, Я. Г. Ярошенко, В. Ю. Шеремет). Це дозволило охопити всі ланки системи підготовки археологів у польських вищих навчальних закладах: від проведення навчальної практики до захисту дисертацій.

Діяльність II українсько-польської експедиції концентрувалася на таких напрямках:

- проведення спільних археологічних досліджень, у ході яких здійснювався обмін досвідом і методиками розкопок, фіксації й консервації артефактів;

- вивчення системи організації навчального процесу підготовки археологів Вроцлавського університету: навчальні курси, умови для самостійної підготовки, науково-дослідна діяльність студентів;

- ознайомлення з досвідом польських фахівців щодо охорони культурної спадщини і її популяризації, музеєфікації археологічних пам'яток.

Друга українсько-польська експедиція взяла участь у дослідженні фортеці Громнік, залишки якої знаходяться на території Нижньої Сілезії. Фортеця розташовується на горі Громнік, яка є найвищим піком Стшелінських пагорбів. Згідно з офіційними документами, будівництво фортеці розпочалося у 1439 р. Після цього вона добудовувалася протягом Пізнього Середньовіччя [4]. Місцевість зазнала значних руйнувань під час Другої Світової війни, стіни та укріплення фортеці були знищені, а її площа заросла лісом, що значно ускладнює вивчення пам'ятки.

Дослідження на даній території розпочалися у 2003 р., коли під керівництвом Т. Даброва у співпраці з Е. Лах було здійснено археологічну розвідку. Завдяки роботі на пам'ятці було виявлено залишки Середньовічного замку та башти у центрі плато на вершині г. Громнік. Архітектурна форма башти (ротонда з двома апсидами) є унікальною для Нижньої Сілезії та, незважаючи на досить пізні датуювання (XV ст.), знаходить аналоги серед культових споруд Європи IX–XI ст.

Це відкриття привело до планового археологічного вивчення г. Громнік, яке розпочалося у серпні 2005 р. під керівництвом д-ра

К. Яворського та д-ра О. Панкієвич. Відтоді на пам'ятці щороку працювала експедиція Інституту археології Вроцлавського університету спільно з Підрозділом консервації та ревалоризації архітектурних пам'яток і Факультетом архітектури Вроцлавського технологічного університету.

Особливістю клімату Нижньої Сілезії є швидке заліснення території. З моменту зруйнування пам'ятки у 1945 р. та до початку археологічного дослідження у 2003 р. залишки фортеці заростали деревами. Відповідно перед розкопками доводилося проводити вирубку лісу та розчищати майданчик для роботи. Цим займались наймані робітники із сусідніх сіл. Після цього археологи пошарово знімали ґрунт та розчищали каміння, яке в давнину являло собою конструктивні елементи стін фортеці та під'їзної дороги. Після розчистки кожного шару проводилася фотофіксація та робились відповідні креслення.

Об'єкт дослідження є цікавим для фахівців різних профілів, оскільки пам'ятка є багатшаровою. На г. Громнік, окрім фортеці, знаходять матеріали доби неоліту (5500–1800 рр. до н.е.), ленгельської культури (4600–3800 рр. до н.е.), лужицької культури (VIII – V ст. до н.е.), Ранняго Середньовіччя (IX–X ст.) [5, с. 53].

На момент прибуття учасників експедиції з України значна частина території пам'ятки була досліджена, за результатами роботи були видані наукові публікації [6]. Основним завданням археологічного сезону 2014 р. стало продовження розкопок центральної частини фортеці та пошук дороги. Саме до цієї роботи активно долучилися українські аспіранти та студенти під керівництвом доц. Є. Л. Фещенка.

Робота на пам'ятці включала огляд об'єкта, ознайомлення з планом розкопу, історією дослідження, знахідками, зробленими протягом минулих сезонів. Для більш ефективного ознайомлення з різними видами робіт, українська частина експедиції була розподілена на кілька груп та прикріплена до різних загонів польських дослідників. Наприкінці дня фіксувалася отримана інформація у щоденник. Завдяки цьому стало можливим порівняння методики проведення розкопу на фортецях, розташованих у гірській (Громнік) та рівнинній (Старий Кодак) місцевостях. Слід підкреслити, що у процесі розкопок пам'ятки відбувалися науково-методичні дискусії щодо ефективності використання методик, які застосовуються для дослідження конкретного об'єкта. Українські археологи не тільки сприймали досвід польських колег, а й знайомили їх із вітчизняними методиками виявлення стратиграфічних горизонтів, розчистки та фіксації артефактів.

Робота на г. Громнік стала корисною не лише з точки зору вдосконалення методики розкопу, але і в плані набуття досвіду залучен-

ня археологічних пам'яток до туризму. Повз г. Громнік проходить кілька туристичних шляхів Нижньої Сілезії, тому результати археологічних досліджень використовуються для розвитку туризму. Після розкопок щороку до спеціальної комісії надається науковий звіт, на підставі якого робиться висновок фахівців щодо подальшого консервування та реставрації пам'ятки.

Згідно з цим висновком, на пам'ятці проводяться реставраційні роботи. Зокрема, на момент нашого приїзду були відбудовані стіни укріплення (при цьому застосовувалось давнє каміння, здобуте під час досліджень). У 2011–2012 рр. було зведено оглядову башту, при будівництві якої використовувався план бельведеру 1825 р. Туристи за бажанням можуть звернутися до співробітників експедиції та, піднявшись на оглядовий майданчик, насолодитися краєвидами Нижньої Сілезії, а також поглянути на розкоп з висоти. На території фортеці регулярно проходять фестивалі історичної реконструкції.

З метою розвитку туризму частина знахідок, отриманих унаслідок роботи на г. Громнік, була передана у туристичний центр с. Романов (Romanow), де туристи мають змогу перепочити під час зупинки та отримати корисну інформацію щодо подальшого перебування в регіоні. Цікавою особливістю туристичного центру є поєднання розважальної та наукової складової.

Польські колеги надали можливість ознайомитися з дослідженнями інших пам'яток археології, які знаходяться на території воеводства Нижня Сілезія. Серед них особливо відзначається гродовий комплекс Північна (Piwniczna), який являє собою багатопарове поселення, де представлені матеріали лужицької культури; укріплений комплекс IX ст. та залишки резиденції єпископа XVI ст. Вивчення фортифікаційних споруд пам'ятки проводяться співробітниками Інституту археології Вроцлавського університету. Учасники українсько-польської експедиції ознайомилися з методикою розкопок та обговорили особливості конструкції середньовічного земляного захисного валу.

Не менш важливе значення для формування знань щодо європейської середньовічної архітектури мала поїздка сільськими маєтками XVI – XVII ст. Найбільш виразним з них є Семіславіце (Siemislawice), де на башті замку XVI ст. зберігся сонячний годинник і автентичний рельєф 1609 р.

Важлива увага у роботі міжнародної експедиції була приділена ознайомленню з досвідом організації музейної справи та функціонуванню музеїв відповідного профілю в м. Вроцлав та м. Краків. Слід відзначити, що під час організації археологічних музеїв у Польщі значна увага приділяється реконструкції предметів із точки зору їх функціонального застосування. З одного боку, це зменшує кількість оригі-

нальних речей в експозиції, але, з іншого, дозволяє відвідувачу, який не досконало знайомий з археологією, уявити, яким чином застосовувалася той чи інший предмет.

Найбільш вражаючим із точки зору масштабів проведених робіт є музей «Підземелля ринку», розташований під головною площею Кракова. Заклад було створено на місці археологічних розкопок, які тривали з 2005 р. по 2010 р. в самому центрі міста. Археологи відкрили фундаменти XIII ст., які були законсервовані. Місце розкопу слугує сьогодні експозиційним простором, де відкривається історія Середньовічного Кракова. Музей обладнано сучасною технікою, значна частина експонатів є інтерактивною. Досвід Польщі у цій галузі може бути успішно використаний у розвитку музейної справи України, зокрема, з метою популяризації археологічної спадщини Дніпропетровщини.

Корисними для вдосконалення навчального процесу підготовки спеціалістів-археологів у рамках вищої школи були творчі зустрічі з викладачами, аспірантами та студентами Вроцлавського університету. Так, під час проведення «круглого столу» директор Інституту археології Вроцлавського університету д-р Артур Блажеєвський ознайомив зі структурою інституту та розповів про особливості організації експедицій та навчального процесу. Відбулося обговорення актуальних проблем, пов'язаних із вищою школою, перспектив розвитку та майбутньої співпраці. Надбання польських спеціалістів може бути використано у навчальному процесі Дніпропетровського національного університету, зокрема у підготовці фахівців-археологів під час формування структури курсів з археології, організації науково-дослідної роботи студентів, проведення навчальних практик та ін.

Слід відзначити, що відкрита та доброзичлива атмосфера, яка панувала під час проведення I та II українсько-польських археологічних експедицій, сприяла встановленню творчих контактів. Цього року польські учасники I міжнародної експедиції активно спілкувались та неодноразово відвідували табір українських археологів. Д-р Павел Кончевський, керівник польської частини експедиції 2013 р., ознайомив із дослідженням пам'яток Другої світової війни на території Польщі, що є новим напрямом для вітчизняної археології.

Важливим фактором ефективної та плідної роботи II українсько-польської археологічної експедиції стала копінка організаційна робота з її підготовки та проведення. Реалізація цього наукового проекту органами управління воєводства Нижня Сілезія (Польща) та обласної ради Дніпропетровської області забезпечили сприятливі умови для функціонування експедиції: мобільність пересування, комфортне проживання, можливості для наукової діяльності.

Творчі надбання та набутий досвід, отримані під час проведення II Міжнародної українсько-польської археологічної експедиції, нади-

хають на подальшу співпрацю з польськими та іншими закордонними колегами в галузі археології, роблять конкретний внесок у підготовку кадрів археологів через аспірантуру та магістратуру в Придніпровському регіоні.

Бібліографічні посилання

1. **Братченко С. Н.** Донецька катакомбна культура раннього етапу / С. Н. Братченко. – Луганськ, 2001.
2. **Генинг В. Ф.** Очерки теории социоархеологии / В. Ф. Генинг, В. В. Генинг. – К., 1992.
3. **Рутинський М. Й.** Музеєзнавство : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – К., 2008.
4. **Golinski Mateusz.** The history of the castle Gromnik (Rummelsberg) / Mateusz Golinski // Mount Gromnik (Rummelsberg). From the History of Settlement and Management. Edited by K. Jaworski, A. Pankiewicz. Wrocław, 2008. – P. 9–27.
5. **Jaworski Krzysztof.** Archaeological investigation on the summit of Gromnik (Rummelsberg) after 1945 / Krzysztof Jaworski, Pankiewicz Aleksandra // Mount Gromnik (Rummelsberg). From the History of Settlement and Management. Edited by K. Jaworski, A. Pankiewicz. – Wrocław, 2008. – P. 51–100.
6. **Mount Gromnik (Rummelsberg).** From the History of Settlement and Management. Edited by K. Jaworski, A. Pankiewicz. – Wrocław, 2008.

Надійшла до редколегії 23.07.2014